

Θανάσης Ν. Παπαθανασίου

Ἡ γοητεία τῆς εἰδωλολατρίας

ἢ Ποιές ἀσφάλειες ἀναζητοῦν οἱ Χριστιανοὶ
ὅταν δὲν ἀντέχουν τὴν ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ

Οποτε ἡ Ἐκκλησία συνάζεται ὡς συζητοῦσα Ἐκκλησία, φανε-
ρώνει σὲ ποιό βαθμὸ ἔχει ἐπίγνωση τῆς εὐθύνης της γιὰ τὴν
ἐλπίδα πού τῆς ἔχει ἐμπιστευτεῖ ὁ Θεὸς καὶ γιὰ τὴν ὁποία οἱ
Χριστιανοὶ καλοῦνται νὰ δίνουν μαρτυρία. Αὐτὴ τὴν εὐθύνη
θὰ ἐπιχειρήσω νὰ πραγματευτῶ ἐδῶ¹. Θὰ διατυπώσω ἐρωτήματα καὶ θὰ
καταθέσω ἀποκρίσεις μου, ἀλλὰ πάντως μὲ τὴ βαθιὰ αἴσθηση ὅτι τὸ θέ-
μα παραμένει μέχρι τέλους ἀνοιχτό, τόσο γιὰ ὄσους τὸ συζητᾶμε, ὅσο καὶ
γιὰ τὸν Κύριο τῆς ἱστορίας.

A.

Ὁ Χριστὸς ζήτησε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του νὰ κατανικήσουν τὴ νύστα
τους καὶ νὰ γίνουν ὁδοιπόροι μέχρι τὸ τέλος τῆς ἱστορίας². Τοὺς ζήτησε
δηλαδή ἕναν ἄγρυπνο τρόπο ζωῆς, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ κόπο. Οἱ μαθητὲς
ὀφείλουν νὰ ἀντιπαλέψουν τὴ νύστα· ὄχι νὰ περιμένουν νὰ περάσει ἀπὸ
μόνη της. Καὶ καλοῦνται νὰ πορευτοῦν ἔτσι ὥστε νὰ γίνονται συνοδοι-
πόροι τοῦ Χριστοῦ· ὄχι νὰ ἀφεθοῦν σὲ κάποια διαδρομὴ μὲ αὐτόματο πι-
λότο.

Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν προθυμία νὰ ἀφουγκράζεσαι τὸν Κύριό σου,
περίσκεψη γιὰ τὸν ρόλο σου ὡς μάρτυρά του, ἐτοιμότητα νὰ διορθώνεις
τὰ δρομολόγια σου, καὶ ἀνοιχτότητα ὥστε νὰ δεξιώνεσαι τὶς ἐκπλήξεις
τὶς ὁποῖες ἀπεργάζεται Αὐτὸς πού ἔχεις ἐμπιστευτεῖ.

Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες, παρ' ὅλες τὶς ἀλλαγές πού ἔχουν ἐπέλθει
στὴν ἔννοια τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου μὲ τὴν ἐδραΐωση τοῦ κυβερνοχώ-

1. Ἐπεξεργασμένη μορφή εἰσήγησης πού ἔγινε στὰ ἀγγλικά («The charm of idolatry and the making of a mission-less Church») τὴν 3-5-2015, στὸ 15ο Συνέδριο τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Δυ-
τικῆς Εὐρώπης, διοργανωμένο ἀπὸ τὴ Fraternité Orthodoxe en Europe occidentale (Μπορντώ,
30 Ἀπριλίου - 2 Μαΐου 2015). Ἡ εἰσήγηση δημοσιεύτηκε στὰ γαλλικά: «La seduction de l'ido-
lâtrie et l'avènement d'une Église sans mission», *Contacts* 251 (2015), σσ. 276-295.

2. Ματθ. 26: 41, 28: 20. Πράξ. 1: 8. Ρωμ. 13: 11-12.

ρου, παραμένουν συνάξεις τοπικές, ἀφοῦ βασική δουλειά τους εἶναι νὰ προσλαμβάνουν καί νὰ μεταμορφώνουν τὴ χειροποιιστὴ ζωὴ τῶν πραγματικῶν ἀνθρώπων στὸ πραγματικὸ σήμερα. Ὅσο κι ἂν ἔχει διευρυνθεῖ ἡ ἔννοιά της, ἡ τοπικότητα σὲ κάθε περίπτωση σημαίνει ζύμωση, μιὰ διαδικασία ζωντανή. Καί γιὰ νὰ μὴ θυθιστεῖ ἡ τοπικότητα σὲ ἓνα αἶσθημα αὐτάρκειας, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνθρωποι συχνὰ τονίζουν τὴ σχέση της μὲ τὴν παγκοσμιότητα, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι κάθε τοπικὴ ἐκκλησία μετέχει ἑνὸς παγκοσμίου δικτύου τοπικῶν ἐκκλησιῶν. Αὐτὸ εἶναι σωστό, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετό. Ἡ τοπικότητα πρέπει νὰ συνδυάζεται καί μὲ τὴν κινητικότητα, δηλαδή μὲ τὸ ἀδιάκοπο, διαλογικὸ καί κριτικὸ ἀνοιγμα πρὸς τὸν κόσμον (καί ἀδιάκοπο, καί διαλογικὸ καί κριτικὸ). Ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας πρέπει νὰ λαμβάνει χώρα κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς ταξιδιοῦ, ὅπως συνέβη μὲ τοὺς μαθητὲς ποὺ πορεύονταν πρὸς τοὺς Ἑμμαούς. Ναί! Ὅπως συχνὰ τονίζεται, οἱ μαθητὲς ἀναγνώρισαν τελικὰ τὸν Χριστὸ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας. Ἀλλὰ φρονῶ πὼς χρειάζεται νὰ προστεθεῖ ὅτι ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας κατέστη δυνατή, διότι οἱ μαθητὲς εἶχαν ἤδη ἀνοικτεῖ στὸν ξένο καί τὸν εἶχαν πιέσει νὰ διανυκτερεύσει μαζί τους (κάτι ἀντίστοιχο μὲ τὴν παλαιοδιαθηκικὴ ἀφήγηση τῆς φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ, ὅπου ὁ πατριάρχης δὲν ὑποδέχτηκε ἀπλῶς τοὺς τρεῖς ξένους, ἀλλὰ ἔσπευσε πρὸς αὐτούς)!

Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς παραθέτει ὅσα, καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἑμμαούς, εἶχαν πεῖ οἱ μαθητὲς στὸν ἄγνωστο ἀκόμη συνοδοιπόρο τους γιὰ τὸ ἔργο καί τὸ πάθος τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὴ Ναζαρέτ. Ἡ βιβλικὴ ἔρευνα σήμερα πιθανολογεῖ ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ ἀντανაკλοῦν τὸ κήρυγμα καί τὸ σύμβολο πίστεως τῆς πρώτης ἐκκλησίας³. Ὡστόσο, οὔτε ἡ ὁμολογία ἔγινε σὲ κενὸ ἀέρος. Συνυπῆρξε μὲ τὴ φιλόξενη στάση καί τὸ ἀνοιγμα τῆς καρδιάς. Κι ἐπὶ πλέον: Παρ' ὅλο ποὺ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας οἱ μαθητὲς ἀναγνώρισαν τὸν Χριστό, αὐτὸς δὲν πέρασε στὴν κατοχὴ τους. Ἐξαφανίστηκε, παραμένοντας ὁ Κύριος τῶν ἐκπλήξεων, αὐτὸς ποὺ θὰ κρίνει τὸ ταξίδι. Οἱ δὲ μαθητὲς παρέμειναν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ συνέχιση ἢ τὴν τροποποίηση τοῦ ταξιδιοῦ τους, μ' ὅποια διακινδύνευση συνεπάγεται ἡ ἐλευθερία ποὺ τοὺς ἄφησε ὁ ἔξαφανισθεῖς.

Ὡστόσο, μολοντί ἡ ἐκκλησιὴ γιὰ ἄγρυπνο τρόπο ζωῆς καί γιὰ πορεία υπεύθυνη διαπερνᾷ ὀλόκληρο τὸ Εὐαγγέλιο, στὸ διάβα τῆς ἱστορίας οἱ πειρασμοὶ τῆς νύστας καί τῆς ἀδράνειας ὄχι ἀπλῶς ὑπάρχουν (αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς φυσικὸ), ἀλλὰ (πράγμα ἐντελῶς ἀντιφατικὸ) νομιμοποιοῦνται ἀπὸ κάποιες *θεολογίες τοῦ αὐτόματου πιλότου*. Τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, «θὰ οἰκοδομήσω τὴν ἐκκλησίαν μου, καί δὲ θὰ τὴν κατανικήσουν οἱ δυνάμεις τοῦ ἄδη»⁴, πολὺ συχνὰ προβάλλονται ὡς διαβεβαίωση ὅτι τὰ ἐκκλη-

3. Λουκ. 24: 19-24. Βλ. Sotirios Despotis, «The way to Emmaus (Lk. 24, 13-32)», *Orthodoxes Forum* 22.2 (2008), σ. 173.

4. Ματθ. 16: 18. Ἡ μετάφραση τῶν βιβλικῶν κειμένων εἶναι ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα, καί Ἡ Καινὴ Διαθήκη. Τὸ πρωτότυπο*

σιαστικά σώματα έχουν ούτως ή άλλως, αυτόματα και αναπόδραστα, τη συναίνεση του Θεού.

Ούτως ή άλλως, αυτόματα και αναπόδραστα! Τρομαχτικές κι αυθάδικες υποδηλώσεις! Έχουμε άραγε το δικαίωμα να θεωρούμε εξασφαλισμένη τη συναίνεση του Κυρίου; Άν πραγματικά πιστεύουμε σε ζωντανό Θεό, μπορούμε άραγε να παραβλέπουμε την έλευθερία του να διαφωνεί με έπιλογές μας, άκόμα κι αν αυτές τυπικά διαθέτουν ό,τι θεωρούμε εκκλησιαστική προδιαγραφή;

Η απάντηση είναι έξαιρετικά άπλη και άνελέητα άρνητική: Η Άγια Γραφή και όλόκληρη ή ιστορία της Έκκλησίας, ή πτώση προσώπων και κοινοτήτων σε άποστασία, δείχνουν όλοφάνερα ότι τά εκκλησιαστικά σώματα δέν είναι αυτοδικαίως και τελεσιδικώς εκκλησιαστικά, αλλά όφείλουν να πασχίζουσιν ώστε και να είναι και να παραμείνουν εκκλησιαστικά. Άλλά, μολονότι αυτά είναι πράγματι γνωστά, έπικαλύπτονται από βαριές άντιφάσεις της εκκλησιαστικής μας ζωής: Όλοι διαβεβαιώνουν ότι δέχονται την έλευθερία του Θεού και την κυριότητά του επί της ιστορίας, κι όμως την ίδια στιγμή παράγονται θεολογίες οι όποιες έκτρέφουν τό άντίθετο: τη βεβαιότητα ότι ή Έκκλησία κατέχει τόν Θεό και ότι ό Θεός δέν είναι δυνατό να άποδοκιμάσει τά εκκλησιαστικά σώματα. Και συνήθως, όταν κάποιος εκκλησιαστικός κύκλος ύποστηρίζει ότι ό Θεός έχει στρέψει τά νώτα του σε άλλους εκκλησιαστικούς κύκλους, έπικαλοῦνται μέν την έλευθερία του Θεού, αλλά την έπικαλοῦνται περιστασιακά, για να πλήξουν τόν αντίπαλο. Δέν την ζοῦν δηλαδή ως καταστατική άρχή του Ευαγγελίου, ή όποια όχι μόνο κρίνει και τούς ίδιους, αλλά, πρώτα άπ' όλα, είναι θεμελιώδης όρος για την άλήθευση της ίδιας της Έκκλησίας!

Άν όμως θεωρούμε δεδομένη τη συναίνεση του Θεού, αν δηλαδή δέν θεωρούμε πραγματική την έλευθερία του σε βαθμό πού να μπορεί άκόμα και να ανατρέψει τις βεβαιότητές μας, τότε άπλως άντικαθιστοῦμε τόν ζωντανό Θεό με έναν θεό κατ' εικόνα μας, ύποταγμένο στα σχήματά μας. Κοντολογίς, άντικαθιστοῦμε τόν ζωντανό Θεό με ένα εἶδωλο. Βασικό γάρ χαρακτηριστικό του εἰδώλου είναι ότι ύπόκειται σε κάτι ύπέροτρο αὐτοῦ (στοὺς νόμους της αἰώνιας φύσης), ἴσταται, προσκυνείται καί... σιγά⁵. Δέν άντιλέγει, δέν άμφισβητεῖ, δέν ταράζει την ασφάλεια τῶν προσκυνητῶν του, ή όποία παράγεται με άκλόνητη βεβαιότητα από την έκτέλεση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων. Η χριστιανική ζωή, άντιθέτως, είναι ή μετάβαση στόν χώρο της διακινδύνευσης, της ύπέροχης διακινδύνευσης

κείμενο με μετάφραση στη δημοτική, έκδ. Έλληνικής Βιβλικής Έταιρίας, Άθήνα 1997 και 1989 άντίστοιχα.

5. Χρησιμοποιοῦ την έννοια του εἰδώλου υπό τη Βιβλική θεώρησή του ως άψυχου έργου χειρῶν ανθρώπου (Ψαλμ. 134: 15-7, Ίερεμ. 2:11, 5:7), με τις συνέπειες της άποδοχής ή της άπόρριψής του να διαποτίζουν όλο τόν ανθρώπινο βίο. Βλ. χαρακτηριστικά *The Idols of Death and the God of Life: A Theology* (ed. Paolo Richard), Wipf & Stock, Eugene, Oregon 2008.

τὴν ὁποία ἐμπεριέχει ἢ προσπάθεια ἀνταπόκρισης σὲ ἑταῖρο ζωντανὸ καὶ ἐλεύθερο. Ἄλλὰ αὐτὴ ἢ ζωντάνια καὶ ἢ ἐλευθερία δὲν ἀντέχονται εὐκόλα, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀδιάκοπα ὀλισθαίνουν στὴν ἀσφάλεια τῶν εἰδώλων. Ἡ ὀλίσθησις αὐτὴ (ἢ ἄρνησις τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ ἢ ὁποία γίνεται χωρὶς ρηματικὴ ἄρνησίν του, καὶ ἢ ἐγκόλπωση εἰδώλων χωρὶς τὴ ρηματικὴ ἀποδοχὴ τους) μεταλλάσσει κάθε πλευρὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ὅπως θὰ δοῦμε εὐθὺς στὴ συνέχεια.

B.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἔχει βαθιὰ ἐπικλητικὸ χαρακτήρα⁶. Ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν Ἐκκλησία δὲν νοεῖται ὡς μιὰ ἀποθηκευμένη ποσότητα ἐνέργειας, ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ λειτουργοὶ ἀπλῶς ἀνασύρουν κάμποσι καὶ τὴ διαχειρίζονται. Σὲ κάθε θεία λειτουργία καὶ σὲ κάθε μυστήριον, ἡ λατρεύουσα κοινότητα ζητεῖ ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ νὰ δράσει ἐκ νέου, ἐδῶ καὶ τώρα. Ὁ ζωντανὸς Θεὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος - δεσμευμένος νὰ δράσει, ἀλλὰ δρᾷ ἐπειδὴ τὸ θέλει, ἐφ' ὅσον τὸ θέλει καὶ μὲ τοὺς τρόπους ποὺ θέλει. Οἱ Χριστιανοὶ μποροῦν νὰ γίνονται μέτοχοι τῆς θείας ζωῆς, δὲν γίνονται ὅμως ἰδιοκτῆτες τῆς!

Ἐνας σκληρυμμένος νοῦς καὶ μιὰ σκληρυμμένη καρδιὰ δὲν μποροῦν νὰ δεχτοῦν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι αἰχμάλωτος, ἔστω καὶ στὴν ἱερότερη φυλακῇ. Ἐνας σκληρυμμένος νοῦς καὶ μιὰ σκληρυμμένη καρδιὰ ἀναιροῦν τὴ ζωντανὴ πίστι. Μόνον τὸ «ἄμπρα κατάμπρα» τῆς μαγείας παράγει αὐτόματα καὶ ἀναπότρεπτα ἀποτελέσματα, τὰ ὁποία δεσμεύουν ὅλους· καὶ τοὺς λάτρεις καὶ τοὺς θεοὺς. Ἡ εὐχαριστιακὴ προσευχὴ δὲν εἶναι μὲν «ἄμπρα κατάμπρα» (αὐτὸ ἐπίσης θὰ σπεύσουν νὰ τὸ συνομολογήσουν ὅλοι), ὡστόσο διαστρέφεται σὲ «ἄμπρα κατάμπρα» ὅποτε στὴν πράξει ἀρνούμαστε τὸ «δικαίωμα» τοῦ Θεοῦ νὰ πεῖ «μισῶ, ἀηδιάζω τίς γιορτές σας! Δὲν μὲ ἀγγίζουν πιά τὰ πανηγύρια σας [...] Πάψτε πιά νὰ μὲ ξεκουφαίνετε μὲ τοὺς ὕμνους σας» (Ἀμῶς 5: 21, 23). Ἡ ἐμμονὴ μας σὲ τρόπους ζωῆς ριζικὰ ἀντίθετους πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, μαζὶ μὲ τὴν ἐξύφανση θεολογιῶν ποὺ τοὺς ὑπερασπίζονται, συνιστοῦν ἄρνησις τῆς ἴδιας τῆς Διαθήκης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Τὸ πρῶμο χριστιανικὸ κείμενον *Διδαχὴ* περιέχει προσευχὴ ὥστε ὁ Κύριος νὰ συνάξει τὴ διασκορπισμένη Ἐκκλησία του στὴν ἐσχατολογικὴ του Βασιλεία. Πρόκειται γιὰ ἕνα πανέμορφο ὄραμα, τὸ ὁποῖο τὸ ἐπικαλεῖται πολὺ συχνὰ ἡ εὐχαριστιακὴ θεολογία. Ὅσο ὅσο τὸ ὄραμα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπονοεῖ ὅτι ἡ σύναξις θὰ συμβεῖ μηχανιστικά. Ἡ ὁμολογία τοῦ ὁράματος πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴ δραματικὴ ἐρώτησις τοῦ Χριστοῦ: «Ὅταν ἔρθει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, θὰ δρεῖ τάχα πιστοὺς ἀνθρώπους στὴ γῆ;» (Λουκ. 18: 8). Naί, οἱ δυνάμεις

6. Ὅποια μορφή καὶ ἂν ἔχει ἡ ἐπίκλησις. Βλ. Robert F. Taft, «Problems in anaphoral theology: “Words of consecration” versus “consecratory epiclesis”», *St Vladimir's Theological Quarterly* 57.1 (2013), σσ. 37-65.

τοῦ ἄδη δὲν θὰ κατισχύσουν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἡ ὑπόσχεση αὐτὴ δὲν ἀποκαλύπτει τί θὰ ἀναγνωρίσει τελικὰ ὁ Κύριος ὡς Ἐκκλησία του, ποιούς τελικὰ θὰ ἀναγνωρίσει ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας του. Ἡ ἔκλειψη τῆς πίστεως ἀπὸ τὴ γῆ στὶς ἔσχατες μέρες δὲν ἔχει νὰ κάνει μόνο μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς μεταφυσικῆς ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀντιευαγγελικότητα Χριστιανῶν καὶ κοινοτήτων τους. Τόσο ἀπλά:

Στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲ θὰ μπεῖ ὅποιος μοῦ λέει «Κύριε, Κύριε», ἀλλὰ ὅποιος κάνει τὸ θέλημα τοῦ οὐράνιου Πατέρα μου. Τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως πολλοὶ θὰ μοῦ ποῦν: «Κύριε, Κύριε δὲν προφητεύσαμε στὸ ὄνομά σου; Δὲν διώξαμε δαιμόνια στὸ ὄνομά σου; Δὲν κάναμε τόσα θαύματα στὸ ὄνομά σου;». Καὶ τότε θὰ τοὺς πῶ κι ἐγώ: «ποτὲ δὲν σὰς ἤξερα· φύγετε μακριά μου, ἐσεῖς ποὺ ἀντιστρατεύεστε τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ»⁷.

Πόσο θὰ τροφοδοτοῦσε τὴ νηφαλιότητα ἂν στὴ θεία Λειτουργία ἀκούγοταν ἡ παράκληση «Κύριε, [...] μὴ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας κωλύσης τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος ἀπὸ τῶν προκειμένων δώρων!»¹⁸ Ὁχι γιὰ νὰ ἐξαρηθεῖ ἡ ἐγκυρότητα τοῦ μυστηρίου ἀπὸ τὴν ἠθικὴ κατάσταση τοῦ λειτουργοῦ, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ὅτι ἡ πώρωση τῆς καρδιάς, ἡ ἀντιευαγγελικὴ σκλήρυνση δύνανται νὰ φράξουν τὴν χάρη. Ὁ καθαγιασμὸς τῶν εὐχαριστιακῶν δώρων (τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου) δὲν συνεπάγεται τὴν αὐτόματὴ ἀπόκτηση χάριτος ἀπὸ τοὺς συναγμένους, ὁ δὲ ζωντανὸς Θεὸς δὲν εἶναι κἂν ὑποχρεωμένος νὰ τὰ καθαγιάσει! Ὅτιδήποτε θὰ τὸν ὑποχρέωνε, θὰ ἦταν θεὸς πάνω ἀπὸ τὸν Θεό, κάτι σὰν τὴν Εἰμαρμένη πάνω ἀπὸ τοὺς Ὀλύμπιους. Ἀντιθέτως, ἡ Διαθήκη ἔχει συναφθεῖ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὴν θέλησε, καὶ δὲν εἶναι ἄρρηκτη ἂν ὁ ἑταῖρος ἄνθρωπος στραφεῖ πρὸς ἄλλους ἐραστές (Ὡση 2:4, Ἰεζ. 16:15-43). Μιὰ Ἐκκλησία, λοιπόν, ἡ ὁποία ὄντως ἀναγνωρίζει τὸν Θεὸ ὡς Κύριό της καὶ ὡς κριτὴ της ὀφείλει

7. Ματθ. 7:21-23. Πρὸβλ. 1 Κορ. 3: 12-13.

8. Ἡ εὐχὴ δοῖσκαται στὴ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου (ἡ ὁποία σήμερα τελεῖται ἐλάχιστες φορὲς τὸ χρόνο) καὶ διαβάζεται μυστικά. Τὴν ἀπευθύνει ὁ λειτουργὸς μετὰ τὸν καθαγιασμὸ τῶν τιμίων δώρων καὶ ἀφορᾷ τὴν πιθανότητα ἡ ἀνθρώπινη κακία νὰ ἐμποδίσει τὴν χορηγούμενη θεία χάρη, ὅπως ἐξηγεῖται ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας [*Εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν* (ἐπιμ. Παν. Χρήστου), Πατερικαὶ ἐκδόσεις Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 174-178. Βλ. καὶ Ἰωάννης Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, τ. 4, Ἀθήνα 1994, σσ. 31-33]. Σημειωτέον ὅτι στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἐξῆσε ὁ Καβάσιλας, χρησιμοποιοῦνταν κατ' ἐξοχὴν ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Βλ. Stefano Parenti, «La 'vittoria' nella Chiesa di Costantinopoli della Liturgia di Crisostomo sulla Liturgia di Basilio», *A Oriente e Occidente di Costantinopoli. Temi e problemi liturgici di ieri e di oggi* (Monumenta Studia Instrumenta Liturgica 54), Città del Vaticano 2010, σσ. 27-47. Παρόμοια προσευχὴ ὑπάρχει στὴ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου: «Μὴ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας ἀθετήσης τὸν λαόν σου, φιλόανθρωπε Κύριε» (Anton Hängi & Irmgrad Pahl, *Præx Eucharistica; Textus e variis liturgiis antiquioribus selecti*, Éditions Universitaires Fribourg, Suisse 1968, σ. 248).

νά φυλάει κλειστή τὴν πόρτα σὲ κάθε πεποίθηση περὶ ἀκαταμάχητης χάριτος ἢ περὶ... χρησιμότησας ἐπὶ τῆς χάριτος!

Καμιὰν ἀπὸ αὐτὲς τὶς πεποιθήσεις (περὶ ἀκαταμάχητης ἢ περὶ χρησιμότησας χάριτος) δὲν θὰ τὴ βροῦμε νὰ διατυπώνεται ἐπισημῶς στὸν Ὀρθόδοξο χῶρο. Ἡ πρώτη διότι θεωρεῖται... πολὺ Δυτικὴ καὶ ἡ δευτέρη διότι παραεῖναι βαριά. Ὡστόσο ἀμφότερες ὑποβόσκουν μὲ τὸ παραπάνω στὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀφορᾷ τὴ γνωστὴ ἀντιδικία μεταξὺ θεσμοῦ καὶ χαρίσματος, ἀλλὰ ταυτόχρονα τὴν ὑπερβαίνει. Ἀπὸ ὁποιοδήποτε κι ἂν γίνεται δεκτὴ ἢ ἀντίληψη περὶ ἐξασφαλισμένης χάριτος (δηλαδή εἴτε ἀπὸ θεσμικοὺς ἀξιωματούχους, εἴτε ἀπὸ χαρισματοκίτους ἀντάρτες, εἴτε ἀπὸ μιὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας, εἴτε ἀπὸ ἕναν ἐπίσκοπο πὺ ἀντιτίθεται στὴ Σύνοδο, εἴτε ἀπὸ πρεσβύτερους πὺ καταγγέλλουν τοὺς συμβιδασμένους ἐπισκόπους), παράγεται αὐταρχικὴ διοίκηση σὲ δάρος τῆς ἐλευθερίας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ δάρος τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ὁ ὁποῖος (τὸ ἐπαναλαμβάνω) στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἕνα εἶδωλο, ἀπὸ ἕνα ὑποχεῖριο.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι [...] ὁ τόπος τῆς ἰδιαίτερης παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς [...]. Τὸ Πνεῦμα κατοικεῖ σ' αὐτὴν καὶ βρῖσκεται στὰ θεμέλια τῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινότητα, εἶναι ναὸς τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, συνεπάγεται γιὰ τὰ μέλη τῆς κοινότητος μία χρέωση καὶ μιὰν ἀπαίτηση: νὰ εἶναι ἄξιοι ναοὶ τοῦ Πνεύματος [...]. Ἐπειδὴ εἴμαστε οἱ ζῶντες λίθοι τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ ἀφήσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας νὰ οἰκοδομηθοῦν, θέτοντάς τους στὴ διάθεση τοῦ οἰκοδόμου.

Ὡστόσο, παρ' ὅλο πὺ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ στὴν Ἐκκλησία καὶ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς δημιουργίας, τὸ Πνεῦμα δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν Ἐκκλησία. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ παραμένει ὑπερβατικὸ γιὰ ὅλη τὴ δημιουργία. Τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ δρᾷ στὴν Ἐκκλησία, ἀποκαλύπτει καὶ κοινωνεῖ τὸν κάθε ἑαυτὸ στὴν κοινότητα τῶν πιστῶν. Τὸ Πνεῦμα διαποτίζει τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ ποτὲ δὲν γίνεται τὸ Πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας οὔτε συγχωνεύεται μ' αὐτό. Παραμένει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ [...].

Μιὰ αὐτοσυνειδησία τῆς Ἐκκλησίας ἢ ὁποῖα παραθεωρεῖ τὴ θεμελιώδη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ τελείου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀτελοῦς Ἐκκλησίας, θὰ πέσει θύμα μιᾶς ἰδεαλιστικῆς καὶ θριαμβολογικῆς ἐννόησης τῆς Ἐκκλησίας, μιᾶς ἐννόησης γεμάτης αὐταπάτες. Μιὰ Ἐκκλησία ἢ ὁποῖα ταυτίζει τὸν ἑαυτὸ τῆς μὲ τὴ θεϊκὴ αἰώνια πραγματικότητα τοῦ Πνεύματος, θὰ πέσει ἐν τέλει θύμα εἰδωλολατρικῶν ἀντιλήψεων⁹.

9. Meneo A. Afonso, *What is the Nature of Authority in the Church?*, University Press of Ame-

«Ο άνθρωπος», είχε πει ο π. Δημήτριος Στανιλοάε μιλώντας για ένα παραπλήσιο ζήτημα,

δέν πρέπει να συγχέει τις εικόνες του ούτε ακόμη και το σώμα του με τη δική του πνευματική πραγματικότητα. Δηλαδή δέν πρέπει να επιβάλλει στο πνεύμα, πολύ λιγότερο στο θείο πνεύμα, την διάσταση εκείνη εικόνων που βλέπει ως «αντικείμενο». Όταν κάνει αυτό, έχουμε την γέννηση ειδώλου, μύθου. Μ' αυτή την έννοια οποιαδήποτε εικόνα μπορεί να γίνει μύθος, είτε είναι ιστορικό γεγονός ή κάτι δανεισμένο από την φύση. Ακόμη και οι εικόνες της αποκαλύψεως μπορούν να γίνουν μύθοι σ' αυτή την περίπτωση¹⁰.

Το είδωλο είναι άφωνο¹¹ και ή αλαλία του εξυπηρετεί τη δολιότητα της «άπιστης και διεστραμμένης γενιᾶς»¹², τη συγκέντρωση δύναμης στα χέρια τῶν ἑλίτ οἱ ὁποῖες διαχειρίζονται τὴν εἰδωλολατρικὴ λατρεία. Οἱ ἑλίτ αὐτὲς παρουσιάζονται ὡς τὸ στόμα ἑνὸς θεοῦ μουγγοῦ, ὡς ἐκπρόσωποι ἑνὸς θεοῦ ἀπόντος. Ἡ λύσσα γιὰ ἀνεξέλεγκτὴ ἐξουσία εἶναι αὐτὸ που ἀποκαλύπτει ποιὸς εἶναι εἰδωλολάτρης κατ' οὐσίαν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐπίσημες δηλώσεις του. Προφανῶς δέν εἶναι διόλου τυχαῖο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς προσδιόρισε τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἔθνῶν καὶ τῶν μαθητῶν του ὄχι στὸ πεδίο τῆς θρησκευτικῆς θεωρίας, ἀλλὰ στὸ πεδίο τῆς ἰσχύος: «Ξέρετε ὅτι οἱ ἡγέτες τῶν ἔθνῶν ἀσκοῦν ἀπόλυτὴ ἐξουσία πάνω τους καὶ οἱ ἄρχοντες τὰ καταδυναστεύουν. Σ' ἐσᾶς ὅμως δέν πρέπει νὰ συμβαίνει αὐτό» (Ματθ. 20:25-26).

«Ὅ,τι κρατήσετε ἀσυγχώρητο στὴ γῆ θὰ εἶναι ἀσυγχώρητο καὶ στὸν οὐρανό· καὶ ὅ,τι συγχωρήσετε στὴ γῆ θὰ εἶναι συγχωρημένο καὶ στὸν οὐρανό»¹³. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαπημένο βιβλικὸ χωρίο τοῦ εἰδωλολάτρη ἡγέτη. Ἐπιλεγμένο à la carte, καθίσταται βάση μιᾶς βλάσφημης στάσης, διότι ἐρμηνεύεται μὲ ἕναν τρόπο ὁ ὁποῖος θέτει ἐκποδῶν τὸν ζωντανὸ Θεό. Δέν ἀπομένει τόπος γιὰ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ, ἂν ἡ κρίση του ἔχει ἐκχωρηθεῖ στοὺς διαχειριστές! Ἀντιθέτως, λοιπόν, ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου αὐτοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογη τῆς ἐρμηνείας τοῦ χωρίου που προανέφερα, «θὰ οἰκοδομήσω τὴν ἐκκλησία μου, καὶ δὲ θὰ τὴν κατανικήσουν οἱ δυνάμεις τοῦ ἄδη». Ἡ συναίνεση τοῦ Θεοῦ δὲν συνοδεύει *κάθε* ἐκκλησιαστικὴ ἀπόφαση μηχανικὰ καὶ ἀναπόφευκτα. Ἡ ζωντανὴ παράδοση τῆς ζωντανῆς Ἐκκλησίας ἔχει ξεκαθαρίσει ὅτι οἱ ἀποφάσεις χρειάζεται νὰ ἀνταποκρίνονται σὲ προϋποθέσεις, ὥστε νὰ ἀνήκουν πράγματι σὲ ὅσα

rica, Lanham, New York & London 1996, σσ. 55-56. (Ἄν δέν δηλώνεται κάτι ἄλλο, οἱ μεταφράσεις τῶν κειμένων εἶναι τοῦ γράφοντος.)

10. Δημητρίου Στανιλοάε, *Θεολογία καὶ Ἐκκλησία* (μτφρ. Νίκος Τσιρώνης), ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1989, σσ. 144-145.

11. 1 Κορ. 12: 2.

12. Πρβλ. Λουκ. 9: 40.

13. Ματθ. 18: 18.

θά εἶναι συγχωρημένα καί στὸν οὐρανό. Γιὰ παράδειγμα, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς (τὸν ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορειτῆς) ὑποστηρίζει χαρακτηριστικά ὅτι ἕνας ἐπίσκοπος ἐνδέχεται νὰ ἐξαπολύσει ἀφορισμό / ἀνάθεμα ἀντίθετα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἐπισκοπικὴ ἀπόφαση δὲν ἔχει τὴ θεία συγκατάθεση. Ὁ πάνσοφος Θεὸς δὲν σέρνεται δουρικὰ πίσω ἀπὸ τὶς παράλογες διαθέσεις τοῦ ἱεράρχη, ἐπισημαίνεται στὰ Ἀρεοπαγιτικά συγγράμματα¹⁴.

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε τὴ φοβερὴ βαρύτητα ποὺ ἔχει στὴ ζωντανὴ παράδοση τῆς ζωντανῆς Ἐκκλησίας τὸ ἄδικο, δηλαδὴ τὸ ἀντίθετο στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τὸ ἐπίμαχο χωρίο «Ὅ,τι κρατήσετε ἀσυγχώρητο στὴ γῆ θὰ εἶναι ἀσυγχώρητο καὶ στὸν οὐρανό...» τὸ συναρτᾷ μὲ ὅσα λέει τὸ Εὐαγγέλιο ἀμέσως πρῖν, γιὰ τὸ πῶς ὁ ἀδικούμενος δύναται νὰ ζητήσει (πρῶτα προσωπικά καὶ τελικὰ στὴν ἐκκλησιαστικὴ σύναξη) ἀπὸ τὸν ἀδικοπραγῶντα νὰ διορθωθεῖ (Ματθ. 18: 15-17). Ὁ Χρυσόστομος λοιπὸν λέει ὅτι ὁ Χριστὸς τὸ ἀσυγχώρητο τοῦ φταιχτῆ δὲν τὸ ἀναθέτει στὸν προεστῶτα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ στὸν ἀδικημένο! Ἡ δικὴ του πικρία, λέει, θὰ κάνει τὴν ἀμετανοησία τοῦ δράστη αἰώνια καταδίκη του¹⁵. Τὸ ἴδιο ἐρμηνευτικὸ νῆμα κρατᾷ καὶ ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ἑπτὰ αἰῶνες ἀργότερα¹⁶.

Ἐδῶ δὲν μπορῶ νὰ ἐπεκταθῶ στὴν ἰδιαιτέρη ὀπτικὴ καθενὸς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς, οὔτε στὸ αὐτονόητο, ὅτι γιὰ νὰ μὴ θρυμματισεῖ τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα σὲ περίπτωσι τέτοιων διχοστασιῶν χρειάζονται διαδικασίες ἐμφορούμενες ἀπὸ συνοδικότητα καὶ ἀπὸ μιὰ θεολογία λογοδοσίας στὸν ζωντανὸ Θεό¹⁷. Μένω στὸν τονισμὸ τοῦ ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ

14. Ἀγαπίου ἱερομονάχου & Νικόδημου μοναχοῦ, *Πηδάλιον...* (σχόλιο στὸν 32ο ἀποστολικὸ κανόνα), ἐκδ. Ἀστήρ 1976, σσ. 35-36: «Ὅσοι δὲ ἀδίκως ἀφορισθοῦν, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἦτοι, ἢ διὰ τὴν πίστιν, ἢ διὰ τὰς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἢ καὶ διὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ. Οὗτοι πρέπει νὰ χαίρουν, ἐπειδὴ καὶ εἶναι μακαρισμοῦ ἄξιοι, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὅστις εἶπε: “Μακάριοι ἐστε ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίωσι, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρόν, ἕνεκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου” (Λουκ. στ', 22). Περὶ δὲ τῶν ἀλόγως ἀφοριζόντων καὶ κατὰ πάθος, ταῦτά φησιν ὁ Ἀρεοπαγιτῆς Διονύσιος [...]: “Οὕτω καὶ τὰς ἀφοριστικὰς ἔχουσιν οἱ ἱεράρχαι δυνάμεις, ὡς ἐκφαντορικοὶ τῶν θείων δικαιοματίων, οὐχ' ὡς αὐτῶν ἀλόγοις ὀρμαῖς τῆς πανσόφου θεαρχίας, εὐφήμεως εἰπεῖν, ὑπηρετικῶς ἐπομένης. Ἄλλ' ὡς αὐτῶν, ὑποφοιτικῶς ὑποκινοῦντι τῷ τελεταρχικῷ Πνεύματι τοὺς κεκριμένους Θεῷ, κατ' ἄξιαν ἀφοριζόντων”. Καὶ πάλιν: “Τοὺς μὲν οὖν ἐνθέους ἱεράρχας, οὕτω καὶ τοῖς ἀφορισμοῖς, καὶ πάσαις ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεισι χρηστέον, ὅπως ἂν ἡ τελετάρχισ αὐτοὺς Θεαρχία κινήσῃ”. Ταῦτα δὲ ἐρμηνεύον ὁ θεῖος Μάξιμος, φησιν, “Ἐὰν παρὰ τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ ἀφορισθῇ ὁ ἱεράρχης, οὐχ' ἐπεταὶ αὐτῷ τὸ θεῖον κρῖμα. Κατὰ γὰρ θεῖαν κρίσιν, καὶ οὐ διὰ θέλημα ἴδιον, ταῦτα ὀφείλει ἐπιφέρειν”».

15. Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς Ματθαῖον, ὁμιλία 60*, PG 58, 586 [A-C]. «Ὅν ἐἴπε τῷ προέδρῳ τῆς Ἐκκλησίας, Δῆσον τὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ, Ἐὰν δήσῃς, αὐτῷ τῷ λελυτημένῳ τὸ πᾶν ἐπιτρέπων» [B].

16. Θεοφύλακτος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, *Ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον*, 18, PG 344A-B.

17. Τὶ Ἐκκλησία θὰ εἶχαμε ἄραγε σήμερον ἂν ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς εἶχε δε-

συγγραφείς ρηγματώνουν την εικόνα ενός άδρανους Θεού που έχει τάχα έκχωρησει την κρίση και τὰ «δικαιώματά» του σὲ πληρεξουσίου του.

Ὡς γνωστό, ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας θεωρεῖται ναυαρχίδα τοῦ ἐπισκοποκεντρισμοῦ. Ὡστόσο ἡ δυναμικὴ πού ὑποφώσκει στὰ κείμενά του ἀξίζει περισσότερη προσοχή, διότι καταδεικνύουν ὅτι ἡ ἀναμφίδολα κεντρικὴ θέση τοῦ ἐπισκόπου δὲν τοῦ ἐξασφαλίζει αὐτομάτως χριστιανικότητα. Παραθέτω ἀπὸ τὴν ἐπιστολή του πρὸς Ἐφεσίους, καὶ παρακαλῶ νὰ προσεχτεῖ ἡ τελευταία φράση:

Μὴν πλανηθεῖτε, ἀδελφοί μου. Ὅσοι καταστρέφουν οἰκογένειες δὲν θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἄν λοιπὸν περνοῦν στὴ δεσποτεία τοῦ θανάτου ὅσοι κάνουν αὐτὸ σωματικά, πόσο μᾶλλον ὅποιος καταστρέφει μὲ στρεβλὴ διδασκαλία τὴν πίστη στὸν Θεό, γιὰ τὴν ὁποία σταυρώθηκε ὁ Ἰησοῦς Χριστός! Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς βρωμίστηκε καὶ θὰ πάει στὸ ἄσθηστο πῦρ, τὸ ἴδιο καὶ ὅποιος τὸν ἀκούει¹⁸.

«Τὸ ἴδιο καὶ ὅποιος τὸν ἀκούει» [«Ὅμοίως καὶ ὁ ἀκούων αὐτοῦ»]! Πῶς γίνεται, ἀραγε, οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἐπισκοπικῆς μοναρχίας νὰ μὴν ἔχουν συναντήσει αὐτὴ τὴ φράση, ἀναμφίδολα μικρὴ φράση, ἀλλὰ μικρὴ καὶ πολύτιμη, σὰν ἓναν κόκκο ἀλατιοῦ;

Αὐτὸ πού ὑπογραμμίζει ἡ φράση, εἶναι ἡ εὐθύνη τοῦ πιστοῦ. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Ἰγνάτιος ἐδῶ νὰ ζητοῦσε ἀπὸ τὸν κάθε πιστὸ νὰ μένει μακριὰ ἀπὸ ἐξωεκκλησιαστικὲς κακοδοξίες. Ὅμως ἡ ἀναγνώριση τῆς εὐθύνης τοῦ πιστοῦ ἔχει μιὰ δυναμικὴ, ἡ ὁποία γεννᾷ τὸ ἐρώτημα: Πῶς ὁ πιστὸς θὰ ἀντιληφθεῖ τί εἶναι κακόδοξο, ἂν ὁ ἴδιος δὲν εἶναι ὑπεύθυνος καὶ ἀνύστακτος κάθε στιγμῆ; Πῶς θὰ ἀποστρέψει τὸ πρόσωπό του ἀπὸ τὴν κακοδοξία, ἂν δὲν εἶναι σὲ κριτικὴ νηφαλιότητα κάθε στιγμῆ, ὥστε νὰ διαγνώσει τὴν κακοδοξία ὅπουδήποτε λιμνάσει αὐτή, δηλαδή εἴτε ἔξω ἀπὸ τὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο εἴτε μέσα; Ἀλλὰ ἡ κακοδοξία δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴ δογματικὴ. Μιὰ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία ἢ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα πού ἀποπνέουν μίσος, μισαλλοδοξία καὶ ἀπανθρωπιὰ καὶ χειρίζονται τὴ δογματικὴ σὰν πέτρα λιθοβολισμοῦ, στελεχώνουν τὴ ριζικότερη

χετὶ τὴ Χριστολογία τοῦ ἐπισκόπου του ὡς εὐαγγελικὴ, ἐκ μόνου τοῦ λόγου ὅτι ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἐπίσκοπος; Ἀλλὰ καὶ τί θὰ γινόταν ἂν στὴ συνέχεια δὲν ἐρχόταν μιὰ Σύνοδος (ἡ βῆ οἰκουμενικὴ) νὰ ἀναγνωρίσει ὡς πίστη τῆς Ἐκκλησίας τὴν πίστη τοῦ Μαξίμου; Κι ἀκόμη παραπέρα, τί Ἐκκλησία θὰ εἶχαμε ἂν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀποδεχόταν αὐτὴ τὴ Σύνοδο; Ἀλλὰ καὶ πάλι, κάποια μέλη τοῦ πληρώματος τὴν ἀποδέχτηκαν, κάποια ἄλλα ὄχι. Θέλω νὰ πῶ ὅτι στὴν Ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει κάποιος αὐτοματισμός πού δικαιώνει προκαταβολικὰ κάποια πλευρά, ἀλλὰ ἓνας ἀδιάκοπος παλαιστρικός συμπλησιασμός προσωπικῆς εὐθύνης καὶ Συνοδικῆς λειτουργίας. Ἀπαράβατος ὅρος, ἢ εἰλικρινῆς ὑποβολὴ ὄλων στὴν κρίση τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ.

18. *The Apostolic Fathers. Greek Texts and English Translation* (ἐπιμ.-μτφρ. Michael W. Holmes), Baker Academic, Grand Rapids 2007, σ. 196. Βλ. καὶ Ἰγνάτιος, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους (ἐπιστολαὶ γνήσιαι)*, 16, PG 5, 657A-B.

κακοδοξία: τὴν ἀκύρωση τοῦ Εὐαγγελίου. Οὔτε τὸ ἄγρυπνο εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ ἀσφαλὲς κριτήριον. Καὶ ὁ φανατικὸς εἶναι ἄγρυπνος! Ἄλλὰ οἱ κόποι του δὲν εἶναι εὐαγγελικοὶ καὶ δὲν εἶναι εὐάρεστοι στὸν Θεό, ὅσο κι ἂν καταβάλλονται ἐπ' ὄνοματί του. Τὸ εἶχε πεῖ ὁ Χριστὸς ὅταν μαστίγωσε τὸν ἀθεόφοβο ἱεραποστολικὸ ζῆλο τῶν Φαρισαίων (Ματθ. 23: 15). Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ εἰδωλόλατρης αὐτοαναφορικός, πὺν καμῶνεται τὸν Χριστιανὸ καὶ χάνει τὸν ὕπνο του ἂν δὲν βρεῖ κάποιον νὰ λιθοβολήσει, ὑφαρπάζει τὴν κρίση τοῦ Ἀφέντη Θεοῦ ὅταν ὁ ἴδιος ἀναθεματίζει, τὴν ὑφαρπάζει κι ὅταν δηλώνει αὐτόβουλα καὶ ἀνενδοίαστα ὅτι ὑπὲρ Χριστοῦ ὄνειδίζεται καὶ πάσχει, ὅποτε τοῦ ἀσκηθεῖ κριτικῇ!¹⁹

Πιθανότατα, προβληματισμοὶ σὰν αὐτοὺς ἐνέπνευσαν κάποιον ἄγνωστο θεολόγο τρεῖς αἰῶνες μετὰ τὸν Ἰγνάτιο, ὥστε νὰ προσθέσει μιὰ κρίσιμη φράση στὴν παραπάνω ἐπιστολὴ τοῦ μάρτυρα. Ἀπὸ φιλολογικῆς πλευρᾶς ἢ προσθήκη ἀποτελεῖ πλαστογραφία. Ἀπὸ θεολογικῆς πλευρᾶς ὁμως ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικὸ σχόλιο, προφανῶς διότι στὸ διάβα αὐτῶν τῶν τριῶν αἰῶνων τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα βίωσε τὸ κακὸ τοῦ μονισμοῦ, κι ἔτσι μερικοὶ τουλάχιστον ἄνθρωποι ἔνωσαν τὴν ἀνάγκη γιὰ διευκρινίσεις. Ἡ προσθήκη λέει: «Τὸ ἴδιο θὰ τιμωρηθεῖ καὶ κάθε ἄνθρωπος, πὺν ἔλαβε μὲν ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴ δυνατότητα νὰ διακρίνει, ἀλλὰ ἀκολούθησε ἄπειρο ποιμένα καὶ ἀποδέχτηκε μιὰ ψευδῆ διδασκαλία ὡς ἀληθῆ»²⁰.

Τὴ δυναμικὴ μιᾶς ζωντανῆς Ἐκκλησίας μποροῦμε νὰ τὴ δοῦμε καὶ στὴ διαμόρφωση τῶν ἱερῶν κανόνων²¹. Οἱ κανόνες μποροῦν εὐκόλα νὰ ἀναγνωστοῦν μὲ ἀπόλυτο τρόπο, δηλαδὴ ὡς οὐρανοκατέβητα κείμενα χωρὶς ὀργανικὴ σχέση μὲ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, καὶ ἄρα ἀνέγγιχτα στοὺς αἰῶνες. Ἄν ὁμως δὲν αὐτομολήσουμε σὲ μιὰ τέτοια ἀνάγνωση, θὰ δυνηθοῦμε νὰ ἀφουγκραστοῦμε τὴ μάχη κατὰ τῶν εἰδώλων:

19. Καὶ φυσικὰ χάσμα μέγα ἐστήρικται μεταξὺ τέτοιων δηλώσεων ἐνὸς θιγμένου σατραπισμοῦ, ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ὁμολογιῶν τοῦ Παύλου καὶ μαρτύρων ὅτι πάσχουν γιὰ τὸν Χριστό, ἀφ' ἑτέρου. Στὴ δευτέρη περίπτωση αὐτὸ πὺν δεσπόζει δὲν εἶναι ἓνα οἰδηματώδες ἐγώ, ἀλλὰ ἡ πραγματικὴ κένωση, ἡ ὁποία καὶ ἀφήνει ἀληθινὰ χωρὸ στὴν δράση καὶ στὴν κρίση τοῦ Χριστοῦ.

20. «Ὁμοίως δέ, καὶ πᾶς ἄνθρωπος, ὁ τὸ διακρίνειν παρὰ Θεοῦ εἰληφώς, κολασθήσεται, ἄπειρον ποιμένι ἐξακολουθήσας καὶ ψευδῆ δόξαν ὡς ἀληθῆ δεξάμενος». Ἰγνάτιος, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους* (ἐπιστολαὶ ἐπιδιορθωμέναι), 16, PG 5, 749B. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου βλ. William R. Schoedel, *Ignatius of Antioch. A Commentary on the Letters of Ignatius of Antioch* (ed. Helmut Koester), Fortress Press, Philadelphia 1985, σσ. 5-7.

21. Γιὰ ὅσα ἀκολουθοῦν, βλ. Athanasios N. Papatthasiou, «Voices of shared responsibility: Some problems of current Eucharistic theology in dialogue with the dynamics of tradition», *The Primacy of the Pope in the Catholic-Orthodox Ecumenical Dialogue* (ἐπιμ. Simon Marinak & Anthony O'Mahony), *Orientalia et Occidentalia* 13, Kosice, Slovakia 2013, σσ. 247-251. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ἐπισκοπικὸ χαλιφάτο ἢ διακονία;», *Χριστιανικῆ*, φ. 798, 14-5-2009, σ. 5, καὶ «Λόγος περιουσίας. Σημειώσεις γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία», *Σύναξη* 23 (1987), σσ. 51-65.

Ὁ 38ος καὶ ὁ 41ος τῶν λεγομένων Ἀποστολικῶν Κανόνων (τέλη τοῦ 3ου αἰ.) ὀρίζουν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος φροντίζει γιὰ τὰ πάντα στὴν Ἐκκλησία καὶ κρίνεται μονάχα ἀπὸ τὸν Θεό.²² Οἱ θιασῶτες τῆς ἐπισκοπικῆς μοναρχίας σίγουρα ἀγάλλονται μὲ τὴν πρόβλεψη αὐτή. Ὡστόσο μιὰ σφαιρική ματιὰ στὴν κανονική παράδοση ἀποκαλύπτει μιὰ διαφορετική δυναμική. Ὁ 40ὸς κανόνας τῆς ἴδιας συλλογῆς ἀξιώνει διαφάνεια: «Νὰ εἶναι φανερὴ ἢ περιουσία τοῦ ἐπισκόπου (ἂν τυχὸν ἔχει περιουσία) καὶ φανερὴ ἢ περιουσία τῆς ἐκκλησίας»²³. Καὶ ὁ 26ος κανόνας τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451) φανερῶνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ἐξετάζει τὸν ἑαυτό της καὶ νὰ διορθώνει κάθε παρεκτροπή: «Ἐπειδὴ, ὅπως πληροφορηθήκαμε, σὲ κάποιες ἐκκλησίες οἱ ἐπίσκοποι διαχειρίζονται τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσία χωρὶς οἰκονόμους, ἀποφασίσαμε κάθε ἐκκλησία ποῦ ἔχει ἐπίσκοπο νὰ ἔχει καὶ οἰκονόμο ἀπὸ τοὺς δικούς της κληρικούς, ὁ ὁποῖος θὰ τακτοποιεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσία σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ ἐπισκόπου, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀδιαφανὴς [ἀμάρτυρη] ἢ διαχείριση τῆς ἐκκλησίας καὶ ὡς ἐκ τούτου διασπαθίζεται ἢ περιουσία της καὶ κατηγορεῖται ἢ ἱεροσύνη»²⁴.

Φυσικά, πολλὰ σημεῖα αὐτῶν τῶν ρυθμίσεων χρειάζεται νὰ συζητηθοῦν σήμερα, καθόσον γνωρίζουμε πολὺ καλὰ ὅτι μύριες τρικλοποδιὲς σκαρφίζονται ἢ ἐξουσία προκειμένου νὰ συνεχίσει νὰ μένει καὶ ἀδιατάρακτη καὶ νομότυπη! Λόγου χάριν, γιὰ τί εἶδους ἀκτημοσύνη πρόκειται, ὅταν ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ δὲν ἔχει μὲν τίποτα γραμμένο στὸ ὄνομά του, ἀλλὰ ἀξιοποιεῖ τὴ θέση του γιὰ νὰ ζεῖ τρυφηλὰ καὶ ἀνάληπτα; Ὁ οἰκονόμος, ἐξάλλου, πῶς θὰ μπορέσει νὰ λειτουργήσῃ ὄντως ὑπὲρ τῆς διαφάνειας, ἂν ἀπλῶς εἶναι ἓνας ἀνοχύρωτος ὑφιστάμενος; Χρειάζονται, λοιπόν, ἐπίκαιρες ρυθμίσεις, «ὥστε νὰ μὴν ἐνεργοῦν αὐταρχικὰ οἱ ἐπίσκοποι καταχρῶμενοι τὴν ἐξουσία ποῦ τοὺς εἶχε δοθεῖ μὲ τοὺς Ἀποστολικούς Κανόνες», ὅπως σημείωνε τὸν 12ον αἰῶνα ὁ κανονολόγος Ἰωάννης Ζωναρᾶς²⁵.

Τὸ αἶτημα γιὰ ὑπευθυνότητα διαποτίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴ. Θυμᾶμαι τὸ σχόλιο τοῦ Ὡριγένη στὴν εὐαγγελικὴ ἀφήγηση ὅπου ὁ Χριστὸς καθάρισε τὸν ναὸ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς χρηματιστῆς: «Ἀναποδογύρισε τὰ τραπέζια τῶν ἀργυραμοιβῶν καὶ τὰ καθίσματα [τὰς καθέδρας] αὐτῶν ποῦ πουλοῦσαν περιστέρια» (Ματθ. 21: 12). Ἡ λέξη «καθέδρα» χρησιμοποιεῖται ἐπίσης γιὰ νὰ σημάνει τὴ θέση τῶν ἡγετῶν: τὴν καθέδρα

22. Γ. Α. Ράλλης & Μ. Ποτλῆς (ἐπιμ.), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τ. Α΄, ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Χαροφύλακος, Ἀθήνησιν 1852, ἀνατύπ. ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1966, τ. Β΄, σσ. 52 καὶ 57.

23. Ράλλης & Ποτλῆς, ὁ.π., σ. 55.

24. Ράλλης & Ποτλῆς, ὁ.π., σσ. 276-277.

25. Ράλλης & Ποτλῆς, ὁ.π., τ. Γ΄, Ἀθήνησιν 1853, σ. 390. Σ’ αὐτὴ τὴν κατεύθυνση οἱ κανόνες 24 τῆς Ἀντιοχείας καὶ 33 τῆς Καρθαγένης (341 καὶ 419 ἀντίστοιχα) ζήτησαν τὴν ἐνημέρωση καὶ τὴ συμμετοχὴ ὄλων τῶν κληρικῶν τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς συνόδου.

τοῦ Μωυσῆ, τὴν καθέδρα τῶν Φαρισαίων, τὴν καθέδρα τῶν ἐπισκόπων. Γιὰ τὸν Ὁριγένη, λοιπόν, αὐτοὶ ποὺ πουλοῦσαν περιστέρια εἶναι οἱ ἀπαράδεκτοι ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες, οἱ ὅποιοι πουλοῦν (καὶ διώκουν) ἀκέραιους πιστούς. Ὁ Ὁριγένης ταυτίζει τοὺς πωλητὲς περιστεριῶν μὲ ἐκείνους ποὺ παραδίδουν τὶς ἐκκλησίες σὲ κερδοσκόπους, τυραννικούς, ἀνίδεους καὶ ἀσεβεῖς ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Καὶ θρηνεῖ γιὰ ὅσους ἔχουν προσηλωθεῖ σὲ ἡγέτες ποὺ δὲν πρέπει²⁶.

Τέτοιες καταστάσεις εἶναι πολὺ δύσκολες, διότι τὸ μέλος τῆς Ἐκκλησίας ἔχει νὰ ἀντιπαλέψει τὶς στρεβλώσεις, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψει τὸ σπιτικό του, τὴν Ἐκκλησία. Αὐτὴ ἡ ἔνταση μπορεῖ νὰ λάβει διαστάσεις μαρτυρίου. Ὁ διογράφος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου παραθέτει τὸν διάλογο μεταξὺ τοῦ Ἰωάννη καὶ φίλων του τὴν παραμονὴ τῆς ἐξορίας του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο: «Θρηνοῦμε διότι ἐμεῖς μείναμε ὀρφανοὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία χήρα, διότι διαταράχτηκαν οἱ θεσμοί, διότι ἐπικρατεῖ ἡ φιλαρχία ὅσων δὲν φοβοῦνται τὸν Κύριο καὶ ἀρπάζουν τὰ ἀξιώματα, διότι οἱ φτωχοὶ μένουν ἀπροστάτευτοι καὶ διότι πουθενὰ πιά δὲν βρίσκονται σωστοὶ διδάσκαλοι». Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο ἡ διαμαρτυρία, ὅσο ἡ ἀπάντηση. Στὸν παραπάνω θρῆνον ὁ Χρυσόστομος ἀπάντησε μὲ τρόπο ποὺ ἀποκλείει τὸν ναρκισσισμό. Πολὺ συχνὰ ὁ ναρκισσισμὸς διαποτίζει τὸν διωκόμενο καὶ μετατρέπει τὸ δίκιο του σὲ πάθος ποὺ αἰχμαλωτίζει τὴν ψυχὴ του σὲ θυμὸ, σὲ ἐγωισμό, σὲ αὐτοσυνειδησία καθαροῦ. Ὁ Χρυσόστομος λοιπὸν ἀπάντησε στὸν φίλο του: «Ἀρκεῖ, ἀδελφέ. Μὴ λές πολλά. Ὅπως σὰς εἶπα, μὴ ἀφήνετε τὶς ἐκκλησίες σας. Διότι οὔτε ἀπὸ μένα ἄρχισε ἡ διδασκαλία, οὔτε τέλειωσε σὲ μένα»²⁷.

Τὸ θέμα δὲν εἶναι ζήτημα δύναμης, πλειοψηφίας ἢ λαϊκισμού. Εἶναι ζήτημα ταπεινότητας καὶ ἄσκησης γιὰ ὅλους (κληρικούς καὶ λαϊκούς), μακριὰ ἀπὸ τὴ βία ποὺ ἀσκοῦν θεσμικοὶ ἢ χαρισματικοὶ πρίγκιπες, ναρκισσιστὲς ἐνιστάμενοι ἢ φανατικοὶ ἀκόλουθοι, ἄπνοοι γραφειοκράτες ἢ ἱεροεξεταστὲς τοῦ ποιός εἶναι καθαιρόμενος καὶ ποιός θεόπτης. Στὶς μέρες μας ζοῦμε τὴν ἔξαρση ἐνὸς ἰδιότυπου bullying στὰ σπλάχνα τῶν Ὁρθόδοξων ἐκκλησιῶν. Ἄλλοτε ζηλωτικοὶ κύκλοι πρεσβυτέρων καὶ λαϊκῶν, ἄλλοτε μισαλλόδοξοι ἐπίσκοποι ἐπιδίδονται συστηματικὰ σὲ προσπάθεια τρομοκράτησης τῶν διαφωνούντων. Κριτικάρουν τὴ θεσμικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ τὴν ἴδια στιγμή στήνουν τὴ δική τους αὐταρχικὴ ἀρχή, μέσω ἰδιωτικῶν στρατῶν ἀπὸ ἀφοσιωμένους φανατικούς ποὺ ἀλυχτοῦν πίσω ἀπὸ τοὺς γκουρού τους. Καὶ ἡ διοικοῦσα Ἐκκλησία συχνὰ αὐτοπαραδίνεται, βολεμένη ἢ τρομοκρατημένη, σ' αὐτὸν τὸν θεολογικὸ ὑπόκοσμο.

Οὔτε τὸ bullying οὔτε τὰ ἀλυχτίσματα μποροῦν νὰ γίνουν συνδαιτυμόνες διαλόγου, ὅσο κι ἂν ὅλοι ὁμνῶνται προσηματικὰ στὴ σπουδαιότη-

26. Ὁριγένης, *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον*, 16, 21-22, P.G. 13, 1448B-1449A.

27. Παλλάδιος Ἐλενοπόλεως, *Διάλογος ἱστορικός περὶ βίου καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου*, PG 47, 28.

τα τοῦ διαλόγου. Ὁ διάλογος δὲν εἶναι πυροσβεστήρας γιὰ νὰ τὸν ἀνασύρουμε ἐκτάκτως. Ὅφείλει νὰ εἶναι ἡ διαρκὴς φλόγα στὴν ἐστία τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ θεολογία ἔχει ἀπὸ καιρὸ ὑπογραμμίσει ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι λατρεύουσα κοινότητα καὶ πιστεύουσα κοινότητα. Ὅφείλει ὡστόσο νὰ εἶναι καὶ *συζητούσα* κοινότητα. Δὲν μιλῶ γιὰ συζητοῦσες ἐλίτ, ἀλλὰ γιὰ συζητοῦσες κοινότητες. Τὸ διακύβευμα ἐδῶ εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀπειλεῖται ἀπὸ διάφορους κύκλους ἐξουσίας, ἐπίσημους καὶ ἀνεπίσημους, θεσμικούς καὶ χαρισματικούς. Γιὰ νὰ σκιαγραφήσω τὴν τρέχουσα κατάσταση, δὲν μπορῶ νὰ βρῶ λόγια καλύτερα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς Γαλάτας:

Κι ἄς ἦταν ἐκεῖ οἱ παρείσακτοι ψευδάδελφοί, πού γλίστρησαν ἀνάμεσά μας σὰν κατάσκοποι μὲ στόχο τὴν ἐλευθερία μας, πού τὴν ἔχουμε χάρη στὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ μᾶς κάνουν δούλους. Δὲν ὑποχωρήσαμε οὔτε στιγμή στὶς ἀπαιτήσεις τους, γιὰ νὰ μείνει ἀνόθευτο τὸ εὐαγγέλιο γιὰ χάρη σας [...]. Ὅταν ἦρθε ὁ Πέτρος στὴν Ἀντιόχεια, τοῦ ἀντιμίλησα κατὰ πρόσωπο, γιατί ἦταν ἀξιοκατάκριτος. Γιατί, πρὶν ἔρθουν μερικοὶ ἄνθρωποι τοῦ Ἰακώβου, ἔτρωγε στὰ κοινὰ δεῖπνα μαζί μὲ τοὺς ἐθνικούς· σὰν ἦρθαν ὁμως, ὑποχωροῦσε καὶ διαχώριζε τὴ θέση του, ἐπειδὴ φοβόταν τοὺς Ἰουδαίους²⁸.

Ὅπως εἶπα, ἡ θεολογία μας ἔχει τονίσει ἐπαρκῶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ λατρεύουσα καὶ πιστεύουσα κοινότητα: *lex orandi est lex credendi* (ὁ κανόνας τῆς λατρείας εἶναι ὁ κανόνας τῆς πίστεως). Ὅμως ἀμφότερες οἱ *leges* θεμελιώνονται στὴ μεταστροφή τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ σύναψη Διαθήκης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἡ μεταστροφή καὶ ἡ Διαθήκη δὲν εἶναι γεγονότα πού ἀπαξ καὶ ἔλαβαν χώρα παραμένουν σὲ ἰσχὺ γιὰ πάντα. Πρέπει ἀμφότερες νὰ ἐπιβεβαιώνονται καὶ νὰ ἀνανεώνονται ἀδιάκοπα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ *lex orandi* καὶ ἡ *lex credendi* προϋποθέτουν καὶ συνυπνοοῦν τὴ *lex sequendi*, τὸ νὰ ἀκολουθεῖς τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ὅπως ἔλεγε ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος (347-420): “*Nudum Christum nudus sequere*”²⁹: «Νὰ ἀκολουθοῦμε γυμνοὶ τὸν γυμνὸ Χριστό»· γυμνοὶ ἀπὸ πλοῦτο, ἀλλὰ γυμνοὶ κι ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια πού προσφέρουν τὰ εἶδωλα. Ξέρουμε ὅτι οὔτε ἡ Εὐχαριστία εἶναι μαγικὴ πράξη ἡ ὁποία μεταμορφώνει μηχανικὰ τοὺς ἀνθρώπους. Χρειάζεται νὰ συνοδεύεται ἀπὸ χριστιανικὸ τρόπο ζωῆς καὶ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ τήρηση τῶν ἐντολῶν δὲν ἀπαλλάσσει τὸν Χριστιανὸ ἀπὸ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ταυτότητάς του: τὴ διακινδύνευσή του νὰ λαμβάνει ἀποφάσεις καὶ νὰ τίς θέτει στὴν κρίση τοῦ Θεοῦ.

28. Γαλ. 2: 4-5, 11-12.

29. Jerome, *Select Letters* (ἐπιμ. Frederick Ada Wright), Harvard University Press, Boston 1933, σ. 282.

Ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὴν ἀγάπη εἶναι τὸ κριτήριον τῆς πνευματικῆς προκοπῆς καὶ καθαρῆς τῆς ὑπαρξῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἄν θὰ μπορούσαμε νὰ φανταστοῦμε τὴν Ἐκκλησία χωρὶς δίψα γιὰ ἀγάπη, θὰ βλέπαμε μιὰν ἄθεη Ἐκκλησία, ἓνα εἶδωλο στὴ θέση τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη παραπέμπει τοὺς ἀνθρώπους σὲ κάτι πέρα ἀπ' αὐτοὺς καὶ εἶναι βαθιὰ συνδεδεμένη μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία. Ἡ πίστη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργημένος κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ριζικὰ ἀντι-ειδωλολατρικὴ θέση. Μὲ τὸν Θεὸ ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα, δηλαδή μιὰ ὄντοτητα ἢ ὁποῖα παραπέμπει πέρα ἀπὸ τὰ συστατικά της. Χωρὶς τὸν Θεό, ὁ ἄνθρωπος γίνεται εἶδωλο, δηλαδή μιὰ ὄντοτητα ποὺ ἐξαντλεῖται στὸν ἑαυτὸ της. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀνακεφαλαίωσε τὴν ἀντι-ειδωλολατρικὴ οὐσία τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ὅταν εἶπε ὅτι ὑπάρχουν ἅγιες τράπεζες μεγαλύτερου δέους ἀπὸ τὶς πέτρινες τῶν ναῶν: οἱ ζῶσες ἅγιες τράπεζες, οἱ ἄστεγοι καὶ οἱ περιθωριοποιημένοι ποὺ στοιχειώνουν τὰ σοκάκια τῶν πόλεων. Καὶ ἐνῶ ὁ ἱερέας προσκαλεῖ μὲ τὸν λόγο τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὁ ἄλλή-λέγγυος ἄνθρωπος τὸ καλεῖ μὲ τὴν πράξη. Στὴν ἁγία τράπεζα τίθεται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ ἀναγκασμένος ἀποτελεῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ³⁰.

Παρόμοια, ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νὰ λειτουργεῖ ὡς εἰκόνα καὶ ὄχι ὡς εἶδωλο. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι *σημεῖον* καὶ πρόγευση τῆς Βασιλείας, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἴδια δὲν εἶναι τὸ τέρμα, ἀλλὰ παραπέμπει στὸ τέρμα – τὴ Βασιλεία. Ὁ λόγος ὑπαρξῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ φανερώνει στὴν ἱστορία καὶ νὰ παροντοποιεῖ, σὲ μέτρα πρόγευσης, τὴ Βασιλεία. Ἡ ἀποστολή, δηλαδή, δὲν εἶναι κάτι *συμπληρωματικὸ* πρὸς τὸν ἑαυτὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποστολή καὶ ἡ μαρτυρία συμπίπτουν μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ ἑαυτό. Μιὰ Ἐκκλησία χωρὶς ἀποστολή εἶναι μιὰ Ἐκκλησία ποὺ δὲν παραπέμπει σὲ κανέναν καὶ πουθενά. Γίνεται εἶδωλο. Αὐτὴ ἡ εἰδωλοποίηση τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ λαμβάνει χώρα κι ὅποτε πιστέψουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐγκλείεται στὰ κανονικά της ὄρια. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση παραβλέπουμε τὴν ἀλήθεια ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀναντικατάστατη, ἀλλὰ μόνο ὁ Κύριός της ὀρίζει τὰ ὄριά της, μετακινώντας τὸν φράχτη ὅπου τοῦ ἀρέσει, ἀθέατα πολὺ συχνά, ὥστε νὰ περιλάβει ἀνθρώπους ποὺ ποτὲ δὲν βαπτίστηκαν μὲ τὸν τυπικὸ τρόπο σὲ μιὰ ἱστορικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα. Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι ἀκριβῶς στὴν πραγματεία του περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας διευκρινίζει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μυστικὰ βαπτίζει ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία δὲν δάπτισε ἢ δὲν μπόρεσε νὰ βαπτίσει. Τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, λέει ὁ Νικόλαος, συμπληρώνει ὅ,τι λείπει ἀπὸ τὸν Χριστό, ἐνῶ αὐτὸς συμπληρώνει ὅ,τι λείπει ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία³¹. Ἔτσι, γιὰ μιὰ

30. Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους δευτέραν ἐπιστολήν*, 20, 2, PG 61, 540.

31. Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Μακριὰ ἀπ' τὴν παρουσία σου ποῦ νὰ φύγω;

ακόμη φορά επισημαίνεται ότι η αληθεύουσα Ἐκκλησία και ὁ Χριστός βρίσκονται σὲ ἀδιάσπαστη κοινωνία, ὅμως, ἐνῶ ἐκείνη ἐξαντλεῖται σ' Αὐτόν, δὲν συμβαίνει τὸ ἀντίστροφο. Μιὰ Ἐκκλησία, λοιπόν, πού δὲν παραπέμπει στὸν Κύριό της μέσω τοῦ τρόπου ὑπαρξῆς της, εἶναι μιὰ Ἐκκλησία χωρὶς ἀποστολή – μιὰ Ἐκκλησία «ἀν-αποστολική».

Χρησιμοποιῶ τὴ διατύπωση «ἀν-αποστολική» μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὸ ὄρο «ἄθεος» (βλ. Ἐφ. 2:12). Ὁ ἄθεος τοῦ Παύλου δὲν εἶναι αὐτὸς πού ὑποστηρίζει τὴν ἀνυπαρξία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι αὐτὸς πού ἀποδέχεται κάποιον θεό, ἀλλὰ ψευδῆ θεό, κι ἔτσι εἶναι ἄ-θεος, ἐστερημένος τοῦ ὄντως Θεοῦ. Παρόμοια, μιὰ «ἀν-αποστολική» Ἐκκλησία βεβαίως και ἐνδέχεται νὰ ἔχει ἱεραποστολικὴ δραστηριότητα, ἀλλὰ ἡ δραστηριότητά της αὐτὴ θὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα μιὰ ἐπιχείρηση γιὰ τὴν ἱμπεριαλιστικὴ ἐξάπλωση τοῦ ἑαυτοῦ της και μόνο, σὰν ἡ ἴδια νὰ εἶναι τὸ τέρμα, δηλαδὴ χωρὶς νὰ παραπέμπει πραγματικά στὸν Θεό και χωρὶς νὰ ἀποδέχεται τίς ἐκπλήξεις του οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ τὴν ὑπερβαίνουν.

Τὸ ἐπαναλαμβάνω. Ἡ ἐμπιστοσύνη στὸν ζωντανό Θεό γεννᾷ τὴν ἀνθρώπινη ὑπευθυνότητα και λογοδοσία. Καὶ εἶναι πραγματικὰ ἐνδιαφέρον πῶς ἓνας κοσμικὸς φιλόσοφος, ὁ Σλάβοι Ζίζεκ, φέρνει στὸ προσκήνιο (ἀπὸ τὴ δική του σκοπιά) τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς:

Ἡ διαφορὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό ἀναφορικὰ μὲ τὸ Συμβάν μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο ἀν ἀναλογιστοῦμε τὴ θέση τοῦ Μεσσία: σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐβραϊκὴ μεσσιανικὴ προσδοκία, ἡ βασικὴ χριστιανικὴ στάση εἶναι ὅτι ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας ἔχει ἤδη ἔρθει, δηλαδὴ, ὅτι ἔχουμε ἤδη λυτρωθεῖ· ὁ χρόνος τῆς νευρικῆς προσδοκίας, τῆς βιαστικῆς ἐφόρμησής πρὸς τὴν ἀναμενόμενη Ἔλευση, ἔχει τελειώσει, ζοῦμε τὰ ἐπακόλουθα τοῦ Συμβάντος, τὰ πάντα –τὸ Σπουδαῖο Πράγμα– ἔχουν ἤδη γίνε. Παραδόξως, βέβαια, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ Συμβάντος δὲν εἶναι ὁ ἀταβισμός («ἔχει ἤδη γίνε, ἔχουμε λυτρωθεῖ, ἐπομένως τὸ μόνο πού ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ ξεκουραστοῦμε και νὰ περιμένουμε...»), ἀλλὰ, ἀντίθετα, μιὰ ὑπερβολικὴ ἀνάγκη νὰ ἐνεργήσουμε: ἔχει γίνε, ἔτσι τώρα πρέπει νὰ ἐπωμιστοῦμε τὸ σχεδὸν ἀδάσταχτο φορτίο νὰ ἀντεπεξέλθουμε σὲ αὐτό, νὰ συναγάγουμε τίς συνέπειες τῆς Πράξης... «Ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ ὁ Θεὸς κελεύει» – ὁ ἄνθρωπος διαρκῶς ἐνεργεῖ, ἐπεμβαίνει, ἀλλὰ εἶναι ἡ θεία πράξη ἐκείνη πού ἀποφασίζει τὸ ἀποτέλεσμα. Μὲ τὸ Χριστιανισμό, ἔχουμε τὸ ἀντίστροφο· ὄχι τὸ «ἄλλαι μὲν βουλαὶ Θεοῦ, ἄλλα δὲ ἄνθρωποι κελεύουσι», ἀλλὰ μιὰ ἀντιστροφή

(Ψαλμ. 139: 7). Μιὰ Ὁρθόδοξη κατάφαση τῆς δράσης τοῦ Θεοῦ ἔξω ἀπὸ τὰ κανονικὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας», *Σύναξη* 120 (2011), σσ. 16-31.

τῆς διάταξης: «Ἄλλα μὲν Θεός (ἀρχικά) κελεύει, (καὶ ἔπειτα) ἄλλαι δὲ βουλαὶ ἀνθρώπων». Τὸ νὰ ἀναμένουμε τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία εἶναι πού μᾶς περιορίζει σὲ μιὰ παθητικὴ στάση, ἀκριβῶς, ἀναμονῆς, ἐνῶ ἡ ἔλευση λειτουργεῖ σὰν σινιάλο πού προκαλεῖ τὴ δραστηριότητα³².

Βρίσκω τὴν προσέγγιση τοῦ Ζίζεκ ἐνδιαφέρουσα, στὸ βαθμὸ πού κατορθώνει νὰ φέρει στὸ προσκήνιο τὶς συνέπειες τῆς πίστεως στὴ δράση τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία, κάτι πού οἱ θιασῶτες τοῦ ὑπερεσχατολογισμοῦ τείνουν νὰ ὑποδαθαρίζουν. Ἡ χριστιανικὴ ἐσχατολογία πρέπει πάντα νὰ ἐμπνέει τὴν ἱστορικὴ δράση· ὄχι νὰ τὴν παραλύει. Ταυτόχρονα πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι πρέπει νὰ πρόκειται γιὰ ἱστορικὴ δράση στὸ πλαίσιο μιᾶς συντροφικότητας. Ὅχι ἐκδήλωση ἑνὸς ἐγωκεντρισμοῦ μὲ αὐτοπεποίθηση παντοδυναμίας, ὁ ὁποῖος μετατρέπει τοὺς ἀνθρώπους σὲ τυράννους τῆς ζωῆς, τῆς γῆς καὶ τῆς ἱστορίας. Σχεδὸν πρὶν ἀπὸ ἑπτὰ αἰῶνες ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας (προφανῶς δὲν μποροῦ νὰ κρύψω τὴν ἀγάπη μου γι' αὐτὸν τὸν Βυζαντινὸ θεολόγο) ἀναρωτήθηκε τί θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ ἂν ἡ Παναγία δὲν εἶχε πεῖ «γένειτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου» στὴν ἀνακοίνωση τοῦ ἀγγέλου (Λουκ. 1: 38). Καὶ ἀπάντησε ὅτι ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ θὰ ἦταν ἀδύνατη³³. Ἡ θέση τοῦ Καβάσιλα ἔχει ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητα. Ἡ ἀπάντηση τῆς Παναγίας θὰ μπορούσε νὰ διαβαστεῖ ὡς ἐπιβεβαίωση ἑνὸς μονοφυσιτισμοῦ, στὸν ὁποῖον ἡ ἀνθρώπινη θέληση διαλύεται στὸν ὠκεανὸ τῆς θείας θέλησης. Ὁ Καβάσιλας ὁμως διαβάζει τὸ ἀντίθετο. Τὸ κομικὸ σημεῖο δὲν εἶναι ἡ θεϊκὴ παντοδυναμία (δηλαδή ἡ δυνατότητα τοῦ Θεοῦ νὰ σαρκωθεῖ καθ' οἰονδήποτε τρόπο), ἀλλὰ ὁ αὐτοπεριορισμὸς τοῦ παντοδύναμου Θεοῦ, προκειμένου νὰ κάνει ἀληθινὸ χῶρο στὴν ἀνθρώπινη ὑπευθυνότητα, ἀληθινά. Ὅχι προσποιητὰ ἢ προσχηματικά.

Σύμφωνα μὲ τὸν δάσκαλό μου, Παναγιώτη Νέλλα (1936-1986), ὁ Χριστὸς

προσφέρεται μέσα στὴν Ἐκκλησία στοὺς ἀνθρώπους καὶ ταυτόχρονα περιμένει ἀπ' αὐτοὺς τὴ συγκεκριμένη σάρκα διὰ τῆς ὁποίας μόνο τὸ Σῶμα Του μπορεῖ νὰ συγκροτηθεῖ. Ἄν ὁ Χριστὸς δὲν βρεῖ σὲ μιὰ ὀρισμένη ἱστορικὴ περίοδο αὐτὴ τὴ σάρκα, μένει σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀδρανῆς [...]. Ἡ ἐνσωμάτωση στὸ Χριστὸ δὲν ἀφορᾷ μόνο τὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Ἀφορᾷ ἐξίσου τὶς ἱστορικὲς πραγματικότητες μέσα στίς ὁποῖες οἱ ἀνθρώποι εἶναι ὑπαρξιακὰ δομημένοι³⁴.

32. Slavoj Žižek, *Ἡ μαριονέτα καὶ ὁ νάνος: Ὁ διαστροφικὸς πυρήνας τοῦ Χριστιανισμοῦ* (μτφρ. Κώστας Περέζους, ἐπιμ. Γιάννης Σταυρακάκης), ἐκδ. Scripta, Ἀθήνα 2005, σσ. 203-204.

33. Νικόλαος Καβάσιλας, Λόγος εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, *Patrologia Orientalis* 19, 488, 13-21.

34. Παναγιώτης Νέλλας, «Γεννηθῆναι ἄνωθεν. Οἱ δογματικὲς, μυστηριακὲς καὶ ἀνθρω-

Ίσως ό Νέλλας εκφράζεται με ύπερβολή. Ό Χριστός ούτε περιορίζεται στην Έκκλησία, ούτε ή δράση του μάς είναι πάντα γνωστή. Άλλά ή ύπερβολή του Νέλλα είναι πολύτιμη, διότι αναδεικνύει τή σύνδεση αποστολής και ευθύνης. Άμφότερες δέν μπορεί νά ύπάρχουν χωρίς κόστος. Και τó κόστος είναι τόσο πραγματικό, άφοϋ μπορεί όντως νά πλήξει τή σχέση με τόν ζωντανό Θεό.

Μιά Έκκλησία ή όποία ποντάρει στο έλεος του Θεού (διότι μόνο από έναν ζωντανό Θεό μπορεί νά περιμένεις έλεος) είναι μια Έκκλησία ή όποία διώνει τήν ένταση μεταξύ τής θείας παρουσίας ή όποία εκφράζεται με θεία παρουσία, και τής θείας παρουσίας ή όποία εκφράζεται με τή θεία άπόσυρση. Ό Θεός πάντα αγαπά και μόνο αγαπά. Άλλά ή άγάπη Του εκδηλώνεται με ασύλληπτους τρόπους. Άς θυμηθοϋμε τó αίσθημα τής εγκατάλειψης του πιστού εκ μέρους του Θεού, όπως αυτό παρουσιάζεται στη Γραφή και στα έργα εκκλησιαστικών προσώπων³⁵. «Η πυκνότητα τής άπουσίας του Θεού», είπε ό Τζώρτζ Στάινερ, «ή κόψη τής παρουσίας σ' αυτή τήν άπουσία, δέν άποτελεί κενό διαλεκτικό έλιγμό [...]. Η άποστασιοποίηση [...] φορτώνεται τες πιέσεις μιας άνέγγιχτης εγγύτητας, μιας ένθύμησης σχισμένης στις άκρες της»³⁶.

Νομίζω ότι τó κλειδί όσον άφορᾶ τες δυσκολίες τής χριστιανικής ταυτότητας βρίσκεται στην παντοδύναμη φράση του άποστόλου Πέτρου: «Νά είστε πάντοτε έτοιμοι νά δώσετε τή σωστή άπάντηση σ' όλους όσοι ζητούν νά τούς δικαιολογήσετε τή χριστιανική σας έλπίδα» (1 Πέτρ. 3:15). Έξ όρισμού ή έλπίδα είναι ένεστώσα έμπειρία, ταυτόχρονα όμως παραπέμπει πέρα από τó παρόν. Έξ όρισμού ή έλπίδα είναι κάτι που μπορούμε νά έχουμε, αλλά ποτέ νά κατέχουμε.

πολογικές προϋποθέσεις τής πνευματικής ζωής», *Σύναξη* (1982), σ. 32.

35. Βλ. Evaggelos Bartzis, *Divine abandonment of Christ and the soul in Byzantine exegesis and ascetic literature*, Doctoral thesis, Durham University, 2008, http://etheses.dur.ac.uk/2508/1/2508_520.pdf?UkUDh:CyT (21-10-2016).

36. George Steiner, *Real Presences*, University of Chicago Press, Chicago & London 1989, σσ. 229-230.